

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 631.1.016 : 338.432

JEL Classification O 130, Q 130, Q 190

Стельмащук А.М.,
д-р екон. наук, професор,
Подільський державний аграрно-технічний університет

СТВОРЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ АГРАРНИХ ВИРОБНИЧО- ІНФРАСТРУКТУРНИХ ФОРМУВАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТИПУ ЯК ОСНОВИ БАГАТОУКЛАДНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Stelmashchuk A.M.,
dr.sc.(econ.), professor,
State Agrarian and Engineering University in Podilya

CREATION OF INSTITUTIONAL AGRICULTURAL PRODUCTION AND INFRASTRUCTURE FORMATIONS OF THE EUROPEAN TYPE AS THE BASIS OF MULTIDISCIPLINARY DEVELOPMENT OF THE RURAL ECONOMY IN UKRAINE

Постановка проблеми. Упродовж усього періоду функціонування державної незалежності України одними з основних пріоритетів економічної політики нашої держави є розвиток аграрного сектору та сільських територій як основи суспільного розвитку і добробуту населення. Для забезпечення стабільного розвитку сільської економіки, вирішення її проблем на урядовому рівні прийнято цілу низку програм, спрямованих на відродження українського села, сприяння його багатофункціональному розвитку та підвищення ефективності функціонування, запозичуючи передовий європейський і світовий досвід. Водночас, на практиці більшість урядових заходів не дали очікуваного ефекту, а окремі позитивні тенденції нівелюються погіршенням соціально- демографічної ситуації на селі, посиленням корупційних дій, монополізацією аграрного ринку, тіньовим обігом земельних ресурсів, занепадом сільських територій тощо. Як наслідок, українське сільське господарство залишається одним із найбільш проблемних секторів вітчизняної економіки.

В той же час у країнах ЄС розвиток сільських територій забезпечує належний рівень життя їхніх мешканців, а економічні аспекти життєдіяльності європейського села відзначаються багатофункціональністю та сталим зростанням. Це актуалізує необхідність проведення наукових досліджень, пов'язаних з пошуком фундаментальних причин низької ефективності втілюваних в Україні реформаторських рішень і дій з метою наближення рівня розвитку українських сільських територій до стандартів ЄС. Такі дослідження мають стати основою вироблення державної політики переходу сталого розвитку сільської економіки в контексті європейської інтеграції.

Опираючись на європейський досвід, важливо відзначити, що європейська політика сільського розвитку еволюціонувала як частина розвитку Спільної аграрної політики (САП), з політики, яка стосувалася структурних проблем сільськогосподарського сектору, до політики, зорієнтованої на багатофункціональність ведення сільського господарства. Першочерговими кроками у формуванні політики сільського розвитку стали заходи стимулювання інвестицій у сільське господарство та занепадаючі сектори. Підтримка переробки та маркетингу була покликана інтегрувати всі складові виробничого ланцюга від виробництва до реалізації та сприяти подальшому поліпшенню сільськогосподарських структур і конкурентоспроможності сировинного сектора [9].

У 1988 році Європейською комісією було опубліковано документ "Майбутнє сільського світу", в якому вперше акцентувалася увага на необхідності формування окремої Європейської політики сільського розвитку. В цьому документі наголошувалося на важливості пошуку нових підходів до

розвитку, зокрема через залучення сільських громад у процес вирішення нагальних проблем території. Майбутній прогноз розвитку сільських територій базувався на врахуванні двох основних тенденцій їх розвитку: перспективи розвитку традиційного сільського господарства є обмеженими; зовнішні ж інвестиції в сільські райони, особливо, що стосується створення нових виробничих потужностей, продовжуватимуть зменшуватися та будуть точковими. Диверсифікація сільської економіки, таким чином, відтепер повинна базуватися більше на використанні внутрішнього потенціалу розвитку, на розвитку дрібних і середніх підприємств [9].

З 1988р. Європейською комісією була запроваджена економічна та соціальна політика зближення, яка супроводжувалась реформою структурних фондів. Здійснення реформи базувалось на принципі “концентрації”, який передбачав, що структурні фонди повинні зосередитись на обмеженій кількості вибраних пріоритетів. Один з найважливіших – залучення громадських ініціатив в умовах здійснення “інтегрованої” європейської економічної та соціальної політики зближення (1991-1994 рр.) [9].

З 2013 року було визначено 6 пріоритетів:

- сприяння передачі знань та інновацій;
- підвищення конкурентоспроможності;
- сприяння організації продовольчого виробничого ланцюга і управлінню ризиками;
- відновлення, збереження і розвиток екосистем;
- підвищення ефективності використання ресурсів і перехід до низько- вуглецевої економіки;
- сприяння соціальній інтеграції, скороченню бідності і економічному розвитку в сільській місцевості [9].

При цьому країни ЄС були змушені витратити 25% свого бюджету сільського розвитку на управління земельними ресурсами та боротьбу із зміною клімату. Тому кожна країна розробляє свої національні стратегії розвитку сільських районів, проте конкретні програми можуть бути розроблені і реалізовані на регіональному рівні. Регіональна політика ЄС спрямована на надання допомоги найбіднішим регіонам в ЄС, в той час як програми розвитку сільських районів поширюються на всі сільські території у всіх країнах ЄС [9].

На сьогодні політика розвитку сільських районів спрямована не лише на допомогу фермерам, але й іншим людям, які задіяні у сільській економіці, таким, як власники лісів, сільськогосподарські робітники, малий бізнес, місцеві громадські організації і т.і.

Спеціально організована програма “Лідер” характеризує собою програму для зміцнення сільської економіки шляхом заохочення місцевих жителів до реалізації заходів на місцевому рівні. Відповідно до правил, країни ЄС повинні виділяти принаймні 5% від свого бюджету сільського розвитку на заходи в рамках проектів “Лідер”. Кожна програма розвитку сільських районів повинна включати заходи по захисту та покращенню природних ресурсів та ландшафтів в сільській місцевості ЄС. Кошти на сільський розвиток надаються в обмін і як компенсацію за заходи, спрямовані на збереження сільської місцевості ЄС, що допомагає боротися із змінами клімату: збереженням якості води, сталим управлінням земельними ресурсами, посадкою дерев для запобігання ерозії і повеней [9].

Європейська практика розвитку сільських територій вже давно дістала своє інституційне оформлення. На території ЄС ефективно функціонують численні державні, громадські, професійні тощо об’єднання інституцій та громадян, які займаються питаннями сільського розвитку. Фінансування програм сільського розвитку здійснюється в рамках реалізації САП (фондами EAGF та EAFRD) та політики зближення (фондами ERDF, ESF, CF). Як вже зазначалось, вагому роль у формуванні політики сільського розвитку відіграє Європейська Комісія, яка є виконавчим органом Європейського Союзу, що відповідає за розробку законодавства, реалізацію рішень та дотримання угод [9].

Порівнюючи і аналізуючи на сучасному етапі інституційне забезпечення розвитку територій України, слід відзначити, що воно характеризується повільністю, несистемністю та фрагментарністю державних заходів щодо реалізації завдань системних реформ. У цьому контексті одним із найважливіших напрямів позитивної зміни ситуації у аграрній сфері має стати активізація інституційного збалансованого багатокладного забезпечення реформування сільських територій як основи здійснення аграрних реформ. Йдеться про формування та розвиток мережі приватних і громадських організацій, які працюватимуть у сферах системного реформування як необхідної суспільної інституції [9].

Інституційне забезпечення регіонального розвитку слід розглядати також в контексті інших системних реформ, які є стратегічними напрямками децентралізації державної влади та вказують на іншу проблему інституційного забезпечення реформ, розв’язання якої вимагає посилення ролі третього (громадського) сектору, в рамках діяльності якого формується експертне середовище поза системою виконавчої влади. Як засвідчує досвід інших країн, експертне ядро третього сектору є другим, поряд із владою, суб’єктом проведення реформ, який забезпечує подолання консервативності влади.

Слід відзначити, що на сьогодні в Україні існує дуже мало джерел вироблення альтернативних варіантів політики, хоча існує надзвичайно потужний формальний державний апарат контролю за діяльністю органів державного управління, при цьому реально ніхто не несе відповідальності за якість рекомендацій щодо розробки і впровадження напрямів політики та надання послуг. Такий підхід до цієї

проблеми спирається на тезу, що державне управління є лише рівноправною складовою серед інших елементів соціальної та політико-правової системи суспільства. Для позбавлення цієї порочної практики влада повинна усвідомити свою відповідальну місію і виробити власну позицію і роль по відношенню до третього сектору, яка полягатиме у відмові від суто чиновницького контролю за сферою впливу на темпи реформування, у наданні більших можливостей і повноважень громадсько-аналітичними центрами, громадським об'єднанням та органам місцевого самоврядування, оскільки дієвих механізмів такої взаємодії на сьогодні фактично не існує [9].

Україні необхідно робити зусилля на приєднання до європейських інституцій, наприклад, до Європейської мережі сільського розвитку (ENRD), яка була створена Європейською комісією (Генеральним директором з питань сільського господарства і сільського розвитку), щоб допомогти державам-членам ефективно виконувати свої програми розвитку сільських територій. ENRD служить платформою для обміну досвідом та ідеями стосовно реалізації політики розвитку сільських територій та шляхів її вдосконалення. Її основними учасниками є: Національні сільські мережі.

Основною метою створення Європейської мережі сільського розвитку є: збір, аналіз і поширення інформації про заходи та практику сільського розвитку у ЄС; надання інформації про сучасний стан справ на сільських територіях; організація нарад і семінарів; налаштування і запуск мереж для полегшення обміну досвідом, підтримки здійснення й оцінки політики сільського розвитку; підтримка національних мереж та ініціатив транснаціональної співпраці.

Останнім часом діяльність ENRD зосереджена на досягненні наступних цілей: поглиблення знань; забезпечення більш глибокого розуміння політики розвитку сільських територій; конкретизація ефективних та менш ефективних механізмів її здійснення.

Ключовим викликом для сільського господарства Європи у майбутньому буде не лише зростання обсягу виробництва, але і його розвиток на засадах сталого розвитку. На думку Європейської Комісії ці виклики не можуть бути розв'язані без потужного поштовху до активного впровадження наукових досліджень та інновацій, в результаті чого між вченими, фермерами й іншими гравцями налагоджується тісна співпраця, що дозволяє прискорити швидкість передачі технологій від науки у сільськогосподарське виробництво, а також забезпечити більш систематизований зворотний зв'язок практичних потреб від сільського господарства до науки [9].

Діяльність Партнерства має скеровуватися в напрямі налагодження взаємодії між сільським господарством, біо-економікою, наукою та іншими інституціями ЄС на національному та регіональному рівнях. Функціонування такої інституції також слугуватиме каталізатором зростання ефективності інновацій, які підтримуються як політикою сільського розвитку, так і на національному рівні, що стосується досліджень та інновацій. Основними завданнями Партнерства стануть сприяння продуктивності та ефективності у аграрному секторі та забезпечення сталого розвитку сільського господарства [9].

Сьогоднішній стан інституційного забезпечення сільського розвитку ЄС є результатом довгого еволюційного шляху, протягом якого формувалась і зазнавала змін політика сільського розвитку, починаючи з перших Директив соціально-структурного розвитку 70-их років минулого століття і закінчуючи створенням сучасних мереж, ініціатив та інших інституційних одиниць, зорієнтованих на вирішення проблем сільської місцевості та її мешканців. Реалізація політики сільського розвитку базується на взаємодоповнюваності діяльності державних структур та всіх складових розвинутої мережі фінансових і громадських інституцій, професійних, наукових та дорадчих об'єднань, які дотичні до питань забезпечення розумного, сталого та всеохоплюючого сільського розвитку (згідно нової стратегії "Європа 2020"). Європейська практика завчасної розробки системи заходів на кожний новий програмний період дозволяє забезпечувати ефективність і дієвість пропонованих заходів та досягати поставлених цілей. Такі підходи у формуванні європейської політики сільського розвитку є прикладом для наслідування Україною в напрямі активізації євроінтеграційних процесів.

Розбудова громадянського суспільства як основи розширення інфраструктурних формувань європейського типу та багатоукладного розвитку сільської економіки України передбачає роздержавлення суспільних інститутів, розробку демократичних механізмів впливу держави на соціальні процеси, необхідність наукового обґрунтування шляхів переходу до громадянського суспільства. Наведені вимоги мають бути замінені відповідно розробленими і затвердженими парламентом положеннями про перетворення держави на правову, а перехідного суспільства — на громадянське.

Ознайомлення із зарубіжним досвідом показує, що основними шляхами побудови громадянського суспільства в Україні є: підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами; формування справжніх інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового (споживчі товариства, клуби за інтересами, товариства, асоціації тощо); розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності; постійне удосконалення контрольних механізмів, тобто механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави; формування поваги до права і до закону; виховання нормального природного патріотизму – національного і державного – на основі поваги до національної історико-культурної спадщини; зміцнення свободи інформації і гласності; відкритості суспільства на основі

щонайширших зв'язків із зарубіжним світом; піднесення рівня суспільної свідомості; подолання явищ соціальної пасивності, оскільки справа не тільки в наявності демократичних установ і процедур та інформованості населення, але й в умінні жити в умовах демократії, користуватися її благами, в готовності до постійного удосконалення політичної системи у відповідності зі зміною конкретно-історичних умов. Тобто, має відбутися максимальне роздержавлення усіх сфер суспільного життя [9].

Виявлено, що у США існують сотні тисяч центральних, штатних, регіональних і місцевих асоціацій (політичних, культурних, релігійних, воєнно-патріотичних і т. п.), які охоплюють 2/3 населення США. Це і є соціальна база громадянського суспільства.

Отже, в перспективі ефективність в організації громадянського суспільства в Україні залежить від того, в якій мірі держава і суспільство здатні створити умови, вільні від причин, що породжують дестабілізуючі фактори в кожній із сфер життєдіяльності соціального організму. Вирішальною передумовою забезпечення національної державності є дотримання законів існування системи (а, отже, вивчення їх), створення передумов для її природного функціонування, запобігання дестабілізації. Це головні умови збереження незалежності держави, суспільства, особи (громадянина) [9].

Досвід розвитку цивілізованих країн засвідчує, що справжнє громадянське суспільство може існувати лише в державі з ефективною та конкурентоспроможною, соціально-орієнтованою економікою.

Враховуючи особливості перехідного часу, в якому знаходиться Україна, має бути проведена в життя така концепція співвідношення особи, суспільства і держави, яка дозволила б не тільки змінити сьогоденний менталітет людини, але й сприяти формуванню вільної особи з високою політичною, економічною і правовою культурою, яка усвідомлює свою цінність і гідність. Ця концепція передбачає, що епіцентром громадянського суспільства є людина, її права, свободи й інтереси, що всі інститути громадянського суспільства і держави утворюються постільки, оскільки є необхідність створити умови для нормальної життєдіяльності людини, захисту її прав і свобод.

Всі політичні, економічні, соціальні і культурні права людини мають знайти своє віддзеркалення у відповідних інститутах громадянського суспільства, таких, як власність, свобода підприємництва, екологічна безпека, сім'я, освіта, наука і культура, громадські об'єднання, свобода інформації та інших. Ці інститути повинні стати надійним матеріальним фундаментом прав і свобод людини, основою зростання і реалізації її творчого, духовного та інших видів власного потенціалу [9].

Дослідження проблем розвитку територій, зокрема сільських підтверджує, що їх стан суттєво залежить від проведення реформ, а також від посилення ролі третього (громадського) сектору, в рамках діяльності якого формується експертне середовище поза системою виконавчої влади. Досвід інших країн показує, що експертне ядро третього сектору є другим, поряд із владою, суб'єктом проведення реформ, який забезпечує подолання консервативності влади.

На сучасному етапі суспільного розвитку в Україні виявлено дуже мало джерел вироблення альтернативних варіантів політики. При цьому встановлено наявність надзвичайно потужного формального апарату контролю за діяльністю органів державного управління, хоча реально ніхто не несе відповідальності за якість рекомендацій щодо розробки напрямів політики та надання послуг. Такий підхід до цієї проблеми спирається на тезу, що державне управління є лише рівноправною складовою серед інших елементів соціальної та політико-правової системи суспільства. Тому влада повинна провести необхідну реформу в цих незбалансованих відносинах, зокрема усвідомити в них своє місце і виробити власну позицію щодо коригування своєї ролі по відношенню до третього сектору, яка полягатиме у відмові від суто чиновницького контролю за сферою впливу на темпи реформування, у наданні більших можливостей і повноважень громадсько-аналітичними центрами, громадським об'єднанням та органам місцевого самоврядування, оскільки дієвих механізмів такої взаємодії на сьогодні фактично не існує [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі системного огляду літературних джерел за темою дослідження [1-15] встановлено, що перспективи розвитку економіки України залежатимуть від підвищення її конкурентоспроможності, яку можна забезпечити передусім шляхом здійснення якісних структурних зрушень, зокрема за рахунок переходу на інвестиційно-інноваційну модель розвитку, розширення інституційно-інноваційних нововведень для активного переходу до багатуокладного функціонування сільської економіки. Основним завданням державної політики щодо вирішення поставленої проблеми розвитку багатуокладності є активізація процесу інституалізації економіки.

Аналізуючи матеріали публікацій по темі дослідження в історичному аспекті, необхідно відзначити, що поняття інституалізації виникло у першій половині ХХ ст. та досліджувалось ще зарубіжними соціологами класичного періоду, зокрема М. Вебером і Т. Парсонсом. Але активного розвитку зазнало у другій половині ХХ ст.

При аналізі матеріалів публікації виявлено різні підходи до визначення сутності поняття інституалізації. Так одні дослідники, зокрема: Н. Ползбі, С. Гантінгтон, К. Строем, Г. Коупланд, С. Петтерсон та інші, трактують інституалізацію як процес становлення та кристалізації інститутів, якому властиві внутрішні та зовнішні ознаки. Інші науковці, серед яких П. Бергер, Т. Лукман, Л. Форбес,

А. Селінгман та інші, розглядають інституалізацію через складові самого процесу, зокрема хабітуалізацію, легітимацію та легалізацію. Новий поштовх до вивчення інституалізації дали представники такого напрямку, як неоінституціоналізм, зокрема Р. Джефферсон, П. ДіМаджіо, Дж. Мейєр, Л. Лонглі, Д. Норт, В. Пауелл та інші. Вони підкреслюють динамічний характер інституалізації, відповідно до якого вона не закінчується моментом створення інституту, а передбачає його постійну трансформацію.

В процесі огляду і аналізу вітчизняної наукової літератури виявлено, що за темою дослідження опублікували свої наукові результати такі дослідники, як: Борщевський В.В. [9], Вінніченко І.І. [1], Грінченко Ю.Л. [2], Забуранна Л.В. [3], Калетнік Г.М. [4], Малік М.Й. [11], Мороз О.О. [5], Муляр О.Д. [6], Овечкіна О.А. [7], Пестова О.А. [8], Руліцька К.М. [10], Тивончук С.О. [12], Федулова Л.І. [13], Шпикуляк О.Г. [14], Шубравська О.В. [15] та інші.

За результатами аналізу останніх досліджень і публікацій [1–15] встановлено, що ефективність інституційного розвитку тісно пов'язана з інноваційним і відповідно базується на останньому, оскільки інноваційний шлях розвитку орієнтований на синтез наукових і технічних знань, наукомісткі технології, ефективний і конкурентоспроможний бізнес. Тому сучасний етап розвитку економіки часто називають "інноваційною економікою", "економікою знань", "динамічною економікою" чи "креативною економікою".

Позитивно оцінюючи результати різних періодів проведення досліджень та різних дослідників, визнано необхідність продовження вивчення поставленої проблеми, зокрема обґрунтування інституційно-інноваційного забезпечення багатоукладного розвитку сільської економіки України.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних положень та практичних засад створення інституційних аграрних виробничо-інфраструктурних формувань європейського типу як основи багатоукладного розвитку сільської економіки

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз тенденцій суспільного розвитку показує, що в сучасному світі постійно змінюються теоретичні підходи до визначення основних пріоритетів суспільного розвитку. Сьогодні основна увага в Європі і зокрема в Україні зосереджена на реалізації процесів сталого розвитку [9; 10]. Документом «Європа 2020» передбачено розумне, стає та інклюзивне зростання держав, а також визначено цілі, які кожна країна має досягти до 2020 року і охоплюють такі сфери, як трудова діяльність, інноваційний розвиток, освіта, соціальна інтеграція, клімат, енергетика.

Україна в цьому контексті постає перед складним вибором – здійснити реформи, фактично радикальні зміни в соціальних системах, в умовах дотримання євроінтеграційних зобов'язань на європейському континенті. Важливим завданням постає здійснення інституційної побудови економіки країни.

Дослідженням виявлено, що процеси інституційної побудови економіки як національної, так і світової відбуваються постійно. А особливо інтенсивним цей процес проявляється в перехідні періоди. Саме в цей час економічні процеси починають активно виокремлюватися у самостійні види діяльності зі своїми своєрідними суб'єктами, операціями й процедурами, що в кінцевому підсумку призводить до утворення інститутів – різних організаційно-правових підприємницьких формувань.

У науковій літературі немає однаковості щодо системи інститутів, які забезпечують ефективність економічної діяльності.

Поняття інституту має майже столітню історію і було запозичене економістами з соціальних наук, зокрема з соціології. Уілтон Хамільтон, який, власне, і дав у 1918 р. визначення «інституціоналізм» напряму теорії Т. Веблена.

Узагальнивши досвід європейських країн, можна навести класифікацію інститутів, які безпосередньо залучаються до процесу розвитку територій (крім органів державної влади та місцевого самоврядування різного рівня): асоціації муніципалітетів; національні агентства розвитку; торгово-комерційні та промислові палати; технополіси; бізнесові та інноваційні центри; регіональні фінансові компанії; приватні консультанти та експерти; профспілки; організації, які займаються працевлаштуванням населення; організації, які спеціалізуються у поширенні нових технологій; бізнес-інкубатори; венчурні фонди; гарантійні фонди; благодійні фонди; місцеві агентства розвитку; комунальні фундації; заклади вищої освіти та регіональні наукові центри; технологічні дослідницькі лабораторії; агентства регіонального розвитку тощо.

Необхідними передумовами для їх ефективного функціонування є зокрема: взаємна довіра та рівноправність; колегіальне визначення стратегії діяльності; дотримання учасниками партнерства узгодженої стратегії, водночас її коригування відповідно до вимог ситуації; існування чітко визначених та реальних завдань партнерства (визначених у стратегії); чіткий розподіл ролей між учасниками партнерства; чіткий, прозорий механізм керівництва партнерством; адекватні до ролі та можливостей фінансові внески для діяльності партнерства; визнання можливості для участі у партнерстві організацій без фінансового внеску; уникнення дублювання функцій інших партнерств, які діють на визначеній території та ін.

Зважаючи на досвід країн, які вже пройшли інтеграційний шлях розвитку, найістотношою проблемою адаптації аграрного сектору України до умов спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу (ЄС) є відповідність організаційно-правових форм сільськогосподарських

підприємств до тих, що діють у ЄС. Не беручи до уваги європейські перспективи для аграрного сектору економіки України, адаптація вітчизняних господарств до умов ЄС відбувається здебільшого без урахування організаційно-економічних факторів, покладених в основу створення та функціонування агроформувань ЄС. Для більшості фермерських господарств (ФГ) України винятково важливою залишається проблема досягнення ними оптимальних розмірів землекористування. За весь період аграрних реформ в країні не сформовано концепцію розвитку фермерства, яке не набуло рівних можливостей з корпоративними формами господарювання.

Домінантами у структурі сільського господарства ЄС є індивідуальні господарства та їх виробничі об'єднання, які виступають суб'єктами реалізації концепції багатофункціональності сільського господарства. До таких виробничих об'єднань можна віднести кооперативи селянських господарств по виробництву органічної продукції, енергетичні кооперативи та інші об'єднання селянських господарств.

Слід зауважити, що аграрна політика країн ЄС спрямована на збереження фермерства та сільського способу життя на основі розвитку кооперативів. Наприклад, в економіці Швеції гідне місце займають шведські кооперативи, членами яких є 90 % усіх фермерів країни [1]. У Німеччині всі сільськогосподарські кооперативи входять до складу Німецької райфазенівської спілки.

У європейських країнах процес взаємодії кооперативів з органами державного і місцевого регулювання аграрного виробництва, професійними і міжпрофесійними об'єднаннями сільськогосподарських товаровиробників координується з єдиного центру. Саме такою структурою є COGECA – інституція, яка створена у 1959 р. національними кооперативними організаціями країн-засновників ЄС. Вона бере безпосередню участь в опрацюванні принципових положень аграрної політики щодо сільськогосподарської кооперації. Цією організацією формується і підтримується відповідне інституційне середовище в межах ЄС як базового елемента європейської моделі сільського господарства.

За площею землекористування сільськогосподарські підприємства вітчизняного аграрного сектору залишаються великими аграрними структурами з середнім розміром 1200 га. Водночас, середній розмір фермерських господарств у країнах ЄС становить 15,8 га, що є значно менше, ніж в середньому по Україні. Частка ФГ із середньою площею понад 100 га у загальній кількості господарств становить: у Великобританії – лише 16 %, у Франції – 8 %, у Німеччині – 2,7 %, в Австрії – 2 %. Отже, за розмірами землекористування більшість ФГ України можна віднести до категорії середніх і лише в окремих випадках – до великих господарств.

Аналізуючи рівень пристосування вітчизняного аграрного сектору до стандартів ЄС, слід визнати, що фермерство, як сімейно-трудова форма, в принципі, відповідає організаційній сутності селянського господарства, формує певну ментальність селянина, яка поєднує безпосередньо особисту та колективну відповідальність за стан живої природи, забезпечує відносну свободу від держави.

Для забезпечення ефективного функціонування ФГ необхідно при його створенні врахувати дотримання таких умов: наявність власної або орендованої землі на прийнятних умовах; наявність початкового стартового капіталу; наявність необхідних технічних ресурсів; дієздатність та підприємницький хист.

Стабільне функціонування і сталий розвиток ФГ можливе при створенні сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за аналогією з ЄС, де вони виступають базовою основою для функціонування аграрної політики.

На нашу думку, нині кооперативи є найбільш прийнятною організаційною формою ринкової інтеграції малого аграрного бізнесу, оскільки саме вони здатні сприяти освоєнню передових технологій; підвищенню якості товарів і послуг для розвитку підприємництва; залученню кваліфікованих менеджерів; обмеженню негативних тенденцій монополізму на продовольчому ринку як з боку великих вітчизняних, так і зарубіжних. По відношенню до діяльності із сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами має бути сформована державна політика підтримки сільськогосподарських товаровиробників; закріплення жителів на сільських територіях; зниження рівня бідності селян.

Порівняльний аналіз функціонування багатокладної структури сільського господарства в Україні та ЄС свідчить, що у вітчизняному аграрному секторі за роки його реформування не знайшли свого місця організаційно-правові форми партнерських об'єднань; не забезпечено державне стимулювання об'єднань ФГ для спільного виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому розподіл землі та майна призвів, з одного боку, до створення великих агрохолдингових структур, а з іншого – до значної деконцентрації земель, які використовуються окремими господарствами, що своєю чергою зумовило формування багатомільйонного сектора сільських парцелянських домогосподарств з низькими рівнем товарності. Водночас, в умовах практично нічим не регульованих економічних відносин між дрібнотоварними виробниками аграрної продукції, торгово-посередницькими структурами та переробними підприємствами виникла низка проблем, які не можуть бути вирішеними без інституціональних змін в середовищі господарств населення, а також інших суб'єктів господарювання в сільському господарстві [4, с. 13]. Зрозуміло, що не можна абсолютно копіювати

наведені приклади по країнах ЄС, але є всі підстави вважати: подальший розвиток ринково-підприємницького середовища в аграрному секторі економіки повинен формуватись у контексті врахування як переваг великих господарств, так і підвищення конкурентоспроможності приватних підприємств, ФГ, сільськогосподарських кооперативів.

Для цього необхідним є: формування сприятливого інституціонального середовища для повноцінного розвитку всіх організаційно-правових форм сільськогосподарського землекористування, яке б дозволило найповніше реалізувати виробничий та соціальний потенціал аграрних підприємств як для забезпечення населення продовольством, так і для стійкого сільського розвитку; створення у законодавчо-нормативному плані відповідної організаційно-правової форми виробничого об'єднання дрібних товаровиробників-власників ОСГ з метою забезпечення їх участі в розширенні товарного виробництва та збільшення надходжень від цієї діяльності; набуття досвіду професійного менеджменту під час формування підприємницького сектору у сільському господарстві; підвищення рівня концентрації земель у межах окремих господарських одиниць і вдосконалення існуючого механізму оренди земель; стимулювання розвитку багатопрофільних кооперативів і найповніше використання потенціалу кооперації за активної державної підтримки та підвищення ролі членів кооперативів у прийнятті рішень; врахування проблеми регіональної та територіальної специфіки ведення сільського господарства; удосконалення організаційних методів управління на основі найактивнішого використання основоположних факторів: раціонального визначення функцій відповідних структур, матеріального та морального стимулювання праці, підготовки та перепідготовки кадрів, дотримання договірних відносин; визначення правового статусу ОСГ.

На сучасному етапі розвитку економіки Україна має розгалужений сільськогосподарський комплекс, який здатен забезпечити виробництво конкурентоспроможної аграрної, зокрема рослинницької продукції. Однак, незважаючи на наявні потенціальні можливості, в сільській економіці України існує ще багато невирішених проблем. Зокрема, на регіональному рівні все ще зберігається тенденція щодо недооцінки ролі сільських територій у загальній структурі економіки областей (регіонів) України. Основним видом виробництва на сільських територіях залишається аграрне виробництво, але нерозвиненими є несільськогосподарські види діяльності. Це посилює кризові тенденції в розвитку сільських територій, активізує процеси міграції працездатного сільського населення до міст. Виходячи з вищевказаного, важливо при обґрунтуванні стратегії розвитку сільської економіки розмежувати сільську територію та сільськогосподарське виробництво.

Сільську територію не можна визначати лише як просторову базу для агровиробництва [4]. Сільські території є передусім місцем життєдіяльності та розвитку сільського населення. Тому сільський розвиток як об'єктивний процес, що відбувається в межах відповідної соціально-просторової системи суспільства, не вимірюється виключно показниками аграрного сектора економіки. Зазначене підтверджується, по-перше, тим, що останніми роками обґрунтовується доцільність багатофункціонального розвитку сільських територій, а, по-друге, за період формування ринкової економіки в Україні відбувся процес переорієнтації командно-адміністративного управління на користь місцевого самоврядування, яке здійснює заміну галузевого управління територіальним. Сучасна модель забезпечує переорієнтацію із галузевого підходу до управління сільськими територіями до інтегрованого територіально-галузевого підходу, що, відповідно, надає можливість розглядати сільські території як просторове утворення, яке має певний економічний, галузевий, трудовий, соціальний та ресурсний потенціал.

За кордоном існує наступна градація концептуальних моделей державної підтримки розвитку сільських територій [5]:

перша модель – закріплення умов і механізмів державної підтримки в рамках єдиного законодавчого акта (*Росія, Європейський союз, Канада, Туреччина*);

друга модель – наявність різних програм, які можуть реалізовуватися незалежно один від одного (*США, Мексика, Нова Зеландія*). Політика сільського розвитку ЄС і США має багато спільних цілей, але вона дещо відрізняється в механізмах та пріоритетних напрямках реалізації, визначенні ролі аграрного виробництва в розвитку сільських територій.

Основними напрямками заходів підтримки розвитку сільських територій в США є: економічний розвиток сільських територій, стимулювання створення та розвитку бізнесу; розвиток інфраструктури (житлові програми, водопостачання, електроенергія, широкопasmові мережі, телемедицина та ін.); підтримка людського капіталу, включаючи розвиток системи освіти, професійної підготовки, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства і т.і.); боротьба з бідністю (проведення програм допомоги незаможним) [5]. Однак крім зазначених напрямків, існують й інші, які безпосередньо належать до розвитку села, але реалізуються іншими органами влади.

Традиційно економічною основою на сільських територіях були галузі, пов'язані з використанням природних ресурсів, насамперед сільськогосподарське виробництво, тобто державна політика в розвинених країнах була заснована на галузевому підході. Вважалося, що цілі сільського розвитку та сільськогосподарського виробництва є ідентичними. Сьогодні державна політика в ЄС і США зорієнтована на територіальний підхід при скороченні підтримки безпосередніх товаровиробників.

Головна відмінність політики США від ЄС полягає в тому, що в ЄС напрямки розвитку села зафіксовані в рамках Єдиної аграрної політики, складовою частиною якої є стійкий розвиток, в той час як в США також приділяється увага основним напрямкам, але вони не виділені законодавчо як програми сільського розвитку.

Іншими загальними рисами державної політики ЄС і США є: надання суб'єктам програм права вибирати з переліку напрямків у рамках єдиної політики або програм різних відомств ті, які найбільш сприяють розвитку сільських територій конкретного регіону; органам місцевого самоврядування надаються не тільки широкі права з реалізації програм розвитку сільських територій, але і адекватна фінансова підтримка за допомогою використання комплексу фінансових інструментів: прями платежі населенню, програми грантової підтримки, кредити, гарантії за кредитами, податкові пільги, технічна допомога з чітким зазначенням умов їх застосування [6].

Ще одним важливим аспектом є те, що в країнах ЄС фінансування програм розвитку сільських територій становить понад 20 % від бюджету Єдиної політики, в США – від 11 % до 27 % від бюджету Мінсільгоспу, проти українських 10 % на сільське господарство й сільський розвиток загалом [9; 10].

Виходячи з розподілу бюджету видно, що лівова частина бюджетних коштів в Україні, як і раніше, розподіляється на користь сільськогосподарського виробництва, а не на розвиток села. Тобто, як і раніше, в Україні переважає вузькогалузевий підхід до розвитку сільських територій. Хоча в багатьох розвинених країнах цей підхід вже довів свою неефективність при вирішенні проблем сільської місцевості.

Оскільки Україна розглядає як один з пріоритетних напрямків інтеграції – європейський простір, вважаємо за доцільне більш детально проаналізувати досвід Європейського союзу щодо розвитку сільської місцевості.

Розвиток сільських територій був і залишається життєво важливим об'єктом економічної політики Європейського Союзу. Ведення сільського та лісового господарств відіграє вирішальне значення в процесі землекористування та раціональному використанні природних ресурсів у сільській місцевості ЄС, а також слугує платформою для диверсифікації сільської економіки [9]. Відтак, зміцнення політики розвитку сільських територій сьогодні виступає загальноєвропейським пріоритетом. Європейська політика сільського розвитку еволюціонувала як частина розвитку Спільної аграрної політики (САП), з політики, яка стосувалася структурних проблем сільськогосподарського сектору, до політики, зорієнтованої на багатофункціональність ведення сільського господарства і, зокрема виклики, з якими стикається сільський розвиток.

Першочерговими кроками у формуванні політики сільського розвитку стали заходи стимулювання інвестицій у сільське господарство та занепадаючі сектори. Підтримка переробки та маркетингу була покликана інтегрувати всі складові виробничого ланцюга від виробництва до реалізації та сприяти подальшому поліпшенню сільськогосподарських структур і конкурентоспроможності сировинного сектору. З часом увага також почала приділятися розвитку людського капіталу через прискорений вихід на пенсію та професійне навчання [10].

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно існує декілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції розвитку сільських територій, а саме:

– концепція, яка ідентифікує **галузеву модель** – сільський розвиток з загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу. В рамках цієї моделі основною функцією сільських територій є виробництво товарної сільськогосподарської продукції;

– концепція зближення, яка ідентифікує **перерозподільчу модель**, що пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та рештою секторами економіки. Згідно перерозподільчої моделі сільські райони розглядаються переважно як райони слаборозвинуті, структурно відстаючі від розвитку міських районів внаслідок несприятливих природних і соціально-економічних факторів, через що й потребують особливої уваги зі сторони державної політики;

– концепція, яка ідентифікує **територіальну модель**, тобто сільський розвиток з розвитком сільських районів в цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.), та інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найбільш ширшому її розумінні.

Тобто, цим трьома концепціям відповідають три різні, хоча і не формалізовані моделі, які використовуються в європейських країнах для формування політики розвитку сільських територій. Україна повинна використати європейський досвід, оскільки її наявний потенціал здатний забезпечити розвиток сільських територій, активізувати формування нових, в тому числі несільськогосподарських, видів економічної діяльності; зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення як її якості, так і процесів виробництва. Основною проблемою, що сповільнює ці процеси на даний час є якість управління – державного, регіонального та місцевого розвитку.

За умови вибору євроінтеграційного вектору розвитку економіки України підходи до управління, спосіб їх фактичного здійснення, громадський контроль за процесами розвитку сільських територій зобов'язані бути реформовані відповідно до європейських норм прозорості, відповідальності,

ефективності, максимізації суспільного ефекту. Це дасть можливість використовувати наявні можливості повною мірою, реформувати економіку села та покращити соціальні умови життєдіяльності сільського населення, а не лише декларувати сприяння цим процесам.

Водночас наявність будь-яких проблем у багатьох сферах сільської життєдіяльності, пов'язаних з поступовим зниженням наявного потенціалу, як ресурсного (виснаження, ерозія, заліснення сільськогосподарських угідь, неконтрольована вирубка лісів, забруднення водних басейнів), трудового (зменшення частки працездатного населення, зниження середньої тривалості життя, активізація міжнародної міграції), так і науково-інноваційного (старіння існуючих розробок та зниження кількості впроваджених на їх основі інновацій, все більше відставання від провідних країн світу за показниками інноваційності та конкурентоспроможності) не дає можливості повноцінного, а навіть достатньо високого використання потенціалу сільських територій України. Основними перешкодами розвитку сільських територій України, нарощування і реалізації їх потенціалу є:

- історичні, внаслідок яких структура видів економічної діяльності на сільських територіях має переважно сільськогосподарське спрямування, а її здійснення характеризується низькою ефективністю та відсутністю організованості;

- природні, що зумовлюють низьку щільність заселення сільських територій, високу затратність будівництва та низьку економічну ефективність діяльності інфраструктурних об'єктів, перешкоди внаслідок ландшафтних та земельних особливостей сільських територій;

- економічні, що спричиняють незадовільний рівень розвитку ринкової інфраструктури сільського господарства, низький, а часто навіть від'ємний рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, наявність надмірної кількості посередників між виробниками та кінцевими споживачами сільськогосподарської продукції, стрімке зростання цін на корми тощо;

- соціальні, які відображаються у постійному скороченні сільського населення, передусім у працездатному віці, активній міграції сільського населення як у міста, так і за кордон, зростанні кількості захворюваностей та скороченні середньої тривалості життя сільського населення;

- інфраструктурні, що проявляються через низький рівень забезпечення сільських територій об'єктами виробничої (транспортної, енергетичної, комунікаційної) та соціальної (медичної, освітньої, культурної) інфраструктури, відсутність доступної інформації щодо альтернативних несільськогосподарських видів економічної діяльності та методів підвищення ефективності сільського господарства, нерозвиненість системи дорадництва у агропромисловому комплексі;

- управлінські, що полягають в неефективній системі управління розвитком як країни загалом, так і сільських територій зокрема, високому рівні коруптованості та нецільового використання бюджетних і позабюджетних коштів, здійснення незаконного тиску на суб'єктів підприємництва, надмірній комплексності та запутаності системи контролю, що декларативно покликана забезпечити високий рівень якості продукції та життя населення, а фактично є способом отримання неофіційних доходів держслужбовцями та використання наявних ресурсів на користь власну та приближених осіб;

- ментальні, тобто неготовність більшості сільського населення приймати активну участь у розвитку власних територій та нерозуміння у ньому їх особистої ролі, панування думки щодо безперспективності будь-яких реформ, відсутність у свідомості людей розуміння необхідності якісного виконання любых робіт, підвищення їх ефективності, використання у життєдіяльності принципів відповідальності, сумлінності, чесності.

У той час, як більшість перелічених перешкод реалізації потенціалу розвитку сільських територій, за умов застосування сучасних та ефективних підходів, можливо подолати відносно швидко (від 1 до 10-15 років), стосовно управлінських перешкод необхідно ствердити, що вони на даний час є найвпливовішими бар'єрами, і їх подолання є найактуальнішим та найскладнішим питанням. До тих пір, поки вони не будуть вирішеними, усі інші заходи з модернізації сільських територій України не будуть ефективними та не призведуть до бажаних результатів.

Необхідними умовами розвитку сільських територій в Україні повинно стати: створення сприятливих умов для формування стабільної економіки сільської родини; перекваліфікація селян; підвищення рівня суспільної інфраструктури; формування справжньої, міцної територіальної громади; селяни мають бути рушійною силою у розбудові сільської місцевості; важливість підтримки з боку районних і обласних структур; пошук джерел фінансування, а також залучення власних коштів.

Запобігання подальшому поглибленню руйнівних процесів на селі передбачає активізацію опрацювання і поступового втілення в життя комплексу нормативно-правових та організаційно-економічних заходів, тобто посилення регулятивного впливу органів місцевого самоврядування на засадах органічного поєднання функцій місцевих владних структур та регіональних і загальнодержавних органів влади у вирішенні завдань розвитку сільських територій.

Важливого значення може мати забезпечення розробки механізмів підтримки розвитку сільських населених пунктів за рахунок коштів підприємств та організацій, що функціонують у межах сільських територій; формування сприятливих умов для розвитку приватної ініціативи в сільській місцевості; розвитку сфери послуг; забезпечення збуту продукції селянських та фермерських господарств шляхом розвитку їх кооперування у збутовій сфері; забезпечення умов розвитку сільських громадських інститутів. У вирішенні вищезазначених проблем особливу роль відіграють агентства

регіонального (місцевого чи сільського) розвитку, філософія яких запозичена у 80–90 рр. ХХ ст. з досвіду в ЄС та США.

Безумовно, принципи і механізми реалізації державної політики розвитку сільських територій в ЄС і США не зовсім придатні для України, проте їх адаптація дозволить уникнути помилок, через які вже пройшли ці країни.

На основі проведеного аналізу формування політики розвитку сільських територій в країнах ЄС і США, вважаємо за доцільне запровадити в політику України деякі положення. Зокрема, в Україні потребує удосконалення організація міжвідомчої співпраці, оскільки ми маємо вкрай слабку вертикальну, і, особливо, горизонтальну координацію між міністерствами та департаментами, сільським населенням і територіальними адміністраціями різного рівня управління та самоврядування. У зв'язку з цим, вважаємо доцільним використати міжнародний досвід і створити на базі науково-дослідної установи спеціальний самодостатній міжрегіональний (міжобласний) Центр стратегічного розвитку сільських територій з формуванням мережі регіональних і місцевих агенцій сільського розвитку, який стане координаційним інструментом вирішення багатогранних проблем сільських територій. При Центрі мають функціонувати госпрозрахункові відділи: трансферу технологій; розробки, експертної оцінки і впровадження інноваційно-інвестиційних проектів; організації ринку праці, ресурсів і продукції; консультативно-дорадчий, видавничо-інформаційний та інші. Вирішити це питання можливо за рахунок створення потужного міжрегіонального (міжобласного) Центру і мережі регіональних агентств сільського розвитку. Місцеві агенції сільського розвитку створюються на муніципальному рівні для здійснення інформаційної, консультативної, комунікаційної та маркетингової діяльності на сільських територіях. Вони можуть надавати місцевим адміністраціям і підприємцям інформаційну та консультативну підтримку всім видам сільського бізнесу, а не тільки аграрному бізнесу; науково-методичну підтримку в організації стратегічного планування багатофункціонального розвитку сільських територій; технічну підтримку місцевому самоврядуванню в сприянні масштабного поширення інновацій у сферах аграрного бізнесу і несільськогосподарських видів діяльності та інше.

Своєрідність місцевих та регіональних агентств розвитку сільських територій полягає в тому, що вони виконують функцію "посередника" між місцевими та регіональними "громадами" підприємців і стратегічними намірами влади цих рівнів щодо багатоукладного соціально-економічного розвитку сільських територій.

Інший, так званий "класичний" підхід сприймає агентства регіонального розвитку як структури, створені на засадах партнерства між приватним, державним і громадським секторами з метою комплексного вирішення проблем певної території.

Позитивно оцінюючи діяльність агенцій сільського розвитку, в одному з документів Європейської Комісії цілком правильно вказано, що "чи не єдиною спільною рисою агентств регіонального розвитку є зв'язок їх діяльності з використанням внутрішнього потенціалу певної географічної території".

Висновки з проведеного дослідження.

Одним з пріоритетів державної політики України є розвиток сільських територій України, який спрямований на вирішення економічних, соціальних, побутових, екологічних, гуманітарних, демографічних та інших проблем.

В процесі дослідження виявлені структурні диспропорції у функціонуванні сільської економіки, її фактичної монофункціональності, рудиментів патерналістського мислення сільських мешканців і керівників органів місцевого самоврядування села, низькій ефективності управління аграрним сектором економіки, відсутності якісного агромаркетингу, прогалин в інституційному забезпеченні розвитку села, ментальності українських селян тощо.

З досвіду ЄС випливає, що у формуванні та удосконаленні політики розвитку сільських територій першочергову увагу привертає інституційне забезпечення цього процесу. Насамперед це стосується Спільної аграрної політики ЄС та інструментів, які забезпечують її ефективну реалізацію, а також механізмів фінансування програм сільського розвитку.

Багатофункціональний розвиток господарських комплексів сільських територій країн – членів ЄС позитивно впливає на модернізацію об'єктів виробничої, комунальної та соціальної інфраструктури європейського села. Він стимулює зростання якості людського капіталу сільських територій через зниження рівня бідності, подолання безробіття, посилення громадянської активності. Саме завдяки багатофункціональному розвитку сільських територій у країнах ЄС відбувається оптимізація використання їх економічного потенціалу.

Пріоритетними засобами розвитку людського капіталу українського села має стати реалізація низки заходів, спрямованих на впровадження навчально-освітніх програм для сільських мешканців, пов'язаних з підвищенням рівня розуміння ними основ ринкової економіки та принципів європейської інтеграції, фахового та кваліфікаційного зростання працівників, освоєння нових технологій аграрного виробництва та методів управління ним, реалізацією підприємницької ініціативи селян.

Завдяки механізму децентралізації, на сільських територіях країн – членів ЄС вдається досягнути балансу між економічними, екологічними та соціальними пріоритетами розвитку. Це дозволяє забезпечувати принцип сталого зростання на цих територіях, коли активізація господарської

діяльності не завдає непоправної шкоди довкіллю та соціальним стандартам життя сільських мешканців.

Відтак, реалізація політики європейської інтеграції України в контексті забезпечення ефективного розвитку її сільських територій означає обов'язкове впровадження у практику управлінської та господарської діяльності принципу сталого зростання.

Сталий розвиток сільських територій України тісно пов'язаний з процесами диверсифікації економічної діяльності і забезпечує максимально повне використання наявних у сільській місцевості природно-кліматичних, людських, земельних та інших ресурсів, означає необхідність їхнього максимально повного збереження і примноження, першочергову увагу в контексті розвитку сільських територій України та наближення їхніх економік до стандартів ЄС.

Багатофункціональний розвиток українського села у руслі політики європейської інтеграції України є основною передумовою запровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку сільських територій нашої держави. Ця модель має ґрунтуватися на реалізації інвестиційних проектів у сферах аграрного виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, легкої промисловості, орієнтованої на використання сільськогосподарської сировини, відновлення традиційних видів господарської діяльності на селі із застосуванням інноваційних виробництв, модернізації інфраструктури розвитку сільських територій, адаптації у сільській місцевості сучасних видів економічної діяльності, в тому числі, пов'язаних з розробкою продуктів програмного забезпечення, запровадженням нових форм дистанційного навчання, електронної комерції тощо.

Використання позитивного досвіду розвитку сільських територій, акумульованого в країнах – членах ЄС протягом тривалого періоду їх соціально-економічної еволюції, є важливою складовою реалізації політики європейської інтеграції України, а також потужним важелем підвищення ефективності функціонування господарських комплексів сільських територій нашої держави та чинником зростання якості життя сільського населення

Одним із перспективних шляхів подолання існуючої інституційної кризи є активізація процесів формування інститутів державного-приватного партнерства кооперації у сфері надкористування, що дозволить враховувати вартість відповідного природного капіталу та стимулюватиме соціально-економічний розвиток сільських територій.

Доцільно провести трансформування форм господарювання за різними напрямками кооперування: ФГ та особистих селянських господарств, сільськогосподарських підприємств з особистими селянськими господарствами та ФГ, міжгосподарська кооперація у формі підприємств, об'єднань, асоціацій, союзів та інших формувань, що не суперечать європейській практиці. Система кооперативних відносин, агропромислова інтеграція, науково обґрунтована організація управління забезпечать стійкість моделі багатокладного розвитку аграрного сектора ЄС.

Обґрунтовано доцільним створити на базі науково-дослідної установи спеціальний самодостатній міжрегіональний (міжобласний) Центр стратегічного розвитку сільських територій з формуванням мережі регіональних і місцевих агенцій сільського розвитку, який стане координаційним інструментом вирішення багатограних проблем сільських територій. При Центрі мають функціонувати госпрозрахункові відділи: трансферу технологій; розробки, експертної оцінки і впровадження інноваційно-інвестиційних проектів; організації ринку праці, ресурсів і продукції; консультаційно-дорадчий, видавничо-інформаційний та інші. Місцеві агенції сільського розвитку створюються на муніципальному рівні для здійснення інформаційної, консультаційної, комунікаційної та маркетингової діяльності на сільських територіях.

Література

1. Вініченко І. І. Інноваційна діяльність аграрних підприємств: стан та пріоритети. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського 174 економічного форуму*. Дніпропетровськ, 2012. № 1 (5). Т. 1. С. 44–48.
2. Грінченко Ю. Л. Інституційні фактори формування та розвитку інноваційних систем в країнах, що розвиваються та з перехідною економікою. *Економічні інновації*. Випуск 43. 2011. С. 73–83.
3. Забуранна Л. В. Сталий розвиток аграрної сфери: сутність та чинники. *Економіка і управління*. 2012. № 2. С. 18–24.
4. Калетник Г. М. Стратегіко-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектора економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. Вип. 1. С. 3–15.
5. Мороз О. О. Інституціональна система аграрної економіки України: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2006. 438 с.
6. Муляр О. Д. Еволюція теорії інновацій та її розвиток в аграрній сфері виробництва. *Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету*. 2011. № 2(2). С. 50–61.
7. Овечкіна О. А., Іванова К. В. Інституціональні фактори впливу на інноваційний розвиток регіонів в умовах трансформаційних перетворень національної економіки. *Ученые записки Крымского*

инженерно-педагогического университета. Экономические науки. Симферополь: НИЦ КИПУ, 2007. Вып. 10. С. 194–198.

8. Пестова О. А. Институціональні аспекти теорій інноваційного розвитку. *Академічний Огляд*. Дніпропетровськ, 2011. № 2 (35). С. 38–45.

9. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. Львів, 2012. 216 с.

10. Рулицька К. М. Реалізація євроінтеграційного процесу шляхом інноваційної моделі розвитку сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2012. № 9 [35]. С. 53–55.

11. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): монографія / М. Й. Малік та ін.; ред. М. Й. Малік. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2012. 639 с.

12. Тивончук С. О., Тивончук С. В., Костюк Р. В. Інституційне забезпечення інноваційної діяльності в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2014. № 8. С. 68-75.

13. Федулова Л. І. Проблеми формування інституційного середовища інноваційних систем регіонів України. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_18_1/Fedulova.pdf (дата звернення 12.06.2018).

14. Шпикуляк О. Г. Економічні інституції та інститути у розвитку теорії ринку. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 159–165.

15. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 27–35.

References

1. Vinichenko, I.I. (2012), "Innovative activity of agrarian enterprises: state and priorities", *Biuletен Mizhnarodnoho Nobelivskoho 174 ekonomichnoho forumu*, no. 1 (5), vol. 1, pp. 44–48.

2. Hrinchenko, Yu.L. (2011), "Institutional factors of the formation and development of the innovation systems in developing and transition economies", *Ekonomichni innovatsii*, issue 43, pp. 73–83.

3. Zaburanna, L.V. (2012), "Sustainable agricultural sector: the nature and factors", *Ekonomika i upravlinnia*, no. 2, pp. 18–24.

4. Kaletnik, H.M. (2015), "Strategic and institutional groundwork of efficient use of potential agricultural sector", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, issue 1, pp. 3–15.

5. Moroz, O.O. (2006), *Instytutsionalna systema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy* [Institutional System of Agricultural Economics Ukraine], monograph, UNIVERSUM, Vinnytsia, Ukraine, 438 p.

6. Muliar, O.D. (2011), "The evolution of the innovation theory and its development in the sphere of agrarian production", *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekologichnoho universytetu*, no. 2(2), pp. 50–61.

7. Oviechkina, O.A. and Ivanova, K.V. (2007), "Institutional factors of influence on the innovative development of regions in the conditions of transformational changes of the national economy", *Uchenyye zapiski Krymskogo inzhenerno-pedagogicheskogo universiteta*. Ekonomicheskiye nauki, NITS KIPU, Simferopol, Ukraine, issue 10, pp. 194–198.

8. Piestova, O.A. (2011), "Institutional aspects of innovative development theories", *Akademichnyi Ohliad*, no. 2 (35), pp. 38–45.

9. Borshchevskiy, V.V. (ed.) (2012), *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointehratsiinykh priorytetiv Ukrainy* [The development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine], monograph, NAN Ukrainy, Ін-т регіональних досліджень, Lviv, Ukraine, 216 p.

10. Rulitska, K.M. (2012), "Prospects of introduction of innovative model of development of agricultural enterprises", *Innovatsiina ekonomika*, no. 9 [35], pp. 53–55.

11. Malik, M.Y. et al. (2012), *Sotsialno-ekonomichni zasady rozvytku silskykh terytorii (ekonomika, pidpriemnytstvo i menedzhment)* [Social and economic ways of development of rural territories (economy, entrepreneurship and management)], monograph, NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 639 p.

12. Tyvonchuk, S.O., Tyvonchuk, S.V. and Kostyuk, R.V. (2014), "Institutional framework of innovative activity in the agrarian sphere", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 68-75.

13. Fedulova, L.I. (2012), "Problems of formation of the institutional environment of the innovation systems of the regions of Ukraine", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_18_1/Fedulova.pdf (access date June 12, 2018).

14. Shpykuliak, O.H. (2010), "Economic institutions and institutes in the development of market theory", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 159–165.

15. Shubravskaya, O. (2012), "Innovative development of the agrarian sector of Ukraine's economy: theoretical and methodological aspect", *Ekonomika Ukrainy*, no. 1, pp. 27–35.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2018 р.